

Likumprojekta “Grozījums Latvijas Republikas Satversmē” anotācija

I. Tiesību akta projekta izstrādes nepieciešamība

1. Pamatojums.

- Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 2. pants.
- Satversmes 64. pants.
- Satversmes 73. pants.
- Satversmes 78. pants.
- Likuma “Par tautas nobalsošanu, likumu ierosināšanu un Eiropas pilsoņu iniciatīvu” 22. pants un 23. panta pirmā, otrā un trešā daļa.

Satversmes 2. pants: *“Latvijas valsts suverēnā vara pieder Latvijas tautai”.*

Satversmes 64. pants: *“Likumdošanas tiesības pieder Saeimai, kā arī tautai šinī Satversmē paredzētā kārtībā un apmēros”.*

Satversmes 73. pants: *“Tautas nobalsošanai nevar nodot budžetu un likumus par aizņēmumiem, nodokļiem, muitām, dzelzceļa tarifiem, kara klausību, kara pasludināšanu un uzsākšanu, miera noslēgšanu, izņēmuma stāvokļa izsludināšanu un tā izbeigšanu, mobilizāciju un demobilizāciju, kā arī līgumus ar ārvalstīm”.*

Satversmes 78. pants: *“Ne mazāk kā vienai desmitai daļai vēlētāju ir tiesība iesniegt Valsts Prezidentam pilnīgi izstrādātu Satversmes grozījumu projektu vai likuma projektu, kuru Prezidents nodod Saeimai. Ja Saeima to nepieņem bez pārgrozījumiem pēc satura, tad tas ir nododams tautas nobalsošanai”.*

No tā izriet, ka Satversmes 78. pantā ir noteiktas tautas tiesības rosināt Satversmes grozījumus, savācot ne mazāk kā 1/10 daļu vēlētāju parakstu.

2. Pašreizējā situācija un problēmas, kuru risināšanai tiesību akta projekts izstrādāts, tiesiskā regulējuma mērķis un būtība.

2.1. Pašreizējā situācija.

2.1.1. Satversmes 110. panta apskats.

1. Satversmes 110. panta spēkā esošā redakcija ir šāda: “110. *Valsts aizsargā un atbalsta laulību – savienību starp vīrieti un sievieti, ģimeni, vecāku un bērna tiesības. Valsts īpaši palīdz bērniem invalīdiem, bērniem, kas palikuši bez vecāku gādības vai cietuši no varmācības*” (15.12.2005. likuma redakcijā, kas stājas spēkā 17.01.2006.). 2005. gadā, grozot minēto Satversmes pantu, Saeima likumprojekta anotācijā norādīja: “Pašlaik normatīvajos aktos netiek definēts, kas ir laulība. Ņemot vērā tradicionālo uzskatu par **laulību un ģimeni**, kas Latvijā izveidojies kultūrvēsturiskās attīstības gaitā, kā arī pastāvīgos apdraudējumus **šai tradicionālajai vērtībai**, ir nepieciešams Latvijas likumdošanā iekļaut laulības definīciju. Likumprojekts paredz iekļaut 110. pantā laulības definīciju, nosakot, ka valsts aizsargā un atbalsta laulību – savienību starp vīrieti un sievieti. Šāds grozījums konstitucionālā līmenī nostiprinās šobrīd Latvijā noteikto kārtību, ka laulība starp viena dzimuma personām ir aizliegta (Civillikuma 35.p.)” (sk. anotāciju šeit: https://www.sacima.lv/L_Saeima8/lasa-dd=LP1400_0.htm). Tātad Saeima kā likumdevējs jau 2005. gadā konstatēja, ka Latvijas likumos nekur nav tiešā veidā definēta laulība, tādēļ nolēma Satversmes 110. pantā iekļaut tās definīciju: “laulība – savienība starp vīrieti un sievieti”. Vienlaikus likumdevējs anotācijā ir skaidri norādījis uz laulības **un ģimenes** jēdzieniem, kādi tie Latvijā tradicionāli ir izveidojušies kultūrvēsturiskās attīstības gaitā, un arī secinājis, ka laulība un ģimene ir tradicionāla vērtība, kas jau likumprojekta izstrādes laikā tikusi pastāvīgi apdraudēta, galvenokārt – viena dzimuma personu savienību kontekstā. Šī anotācija ir izmantojama Satversmes 110. panta vēsturiskajā interpretācijā, kas ietver arī jēdziena “ģimene” vēsturisko izpratni Satversmes 110. pantā. Likumdevējs uzskatīja, ka laulības jēdziens Latvijas likumos nav definēts, tādēļ tā definīcija jāiekļauj Satversmes 110. pantā. Savukārt ģimenes jēdziens Latvijas likumos ir pietiekami skaidri definēts (sk. Civillikuma 214.p. un tiesisko regulējumu par radniecību), tādēļ juristiem tas nesagādā īpašas interpretācijas grūtības. No anotācijas arī redzams, ka likumdevējs jēdzienus “laulība” un “ģimene” nenošķir vienu no otra (lai gan pantā tos vienu no otra atdala komats), bet skata tos kopējā Latvijas tradicionālo vērtību gaismā.

2. Arī 1991. gada 10. decembra Latvijas Republikas konstitucionālā likuma “Cilvēka un pilsoņa tiesības un pienākumi” (zaudējis spēku 06.11.1998.) 36. panta pirmā un otrā daļa noteica līdzīgu izpratni, proti: “Ģimeni, laulību, kā arī mātes un bērna tiesības aizsargā valsts. Laulības pamatā ir sievietes un vīrieša brīvprātīga vienošanās, kā arī viņu tiesiskā vienlīdzība. [...]” (Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1992. 30. janvāris, nr. 4/5).

3. Satversmes 110. panta pašreizējā redakcijā ir arī noteikts, ka “*valsts aizsargā un atbalsta vecāku un bērna tiesības*”. Diemžēl vecāku un bērna tiesību kodols šajā tiesību normā vispār netiek atsegts, tādēļ daudziem Latvijas iedzīvotājiem, izlasot šo tiesību normu, pat aptuveni nētop skaidrs, ko tad šajā jautājumā Latvijas valsts īsti “aizsargā un atbalsta”.

4. Satversmes 110. panta otrais teikums nosaka: “*Valsts īpaši palīdz bērniem invalīdiem, bērniem, kas palikuši bez vecāku gādības vai cietuši no varmācības*”. Šajā tiesību normā ir noteiktas to personu kategorijas, kurām Latvijas valsts “īpaši palīdz”. Tie ir: “bērni invalīdi”, “bērni, kas palikuši bez vecāku gādības” un “bērni, kas cietuši no varmācības”.

2.1.2. Jēdziena “ģimene” juridiskā izpratne Latvijas tiesībās:

1. Dažādos normatīvajos tiesību aktos lietotie ar vienādiem terminiem apzīmētie jēdzieni (piemēram, “ģimene”) juridiskajā izpratnē var atšķirties (atkarībā no konkrētā normatīvā akta un

tā mērķa). Šādus terminus dēvē par **polisēmiskiem juridiskajiem terminiem**, tas ir, tādiem, kur vienam terminam var būt vienlaicīgi divas un vairākas juridiskās nozīmes. Normatīvajos tiesību aktos lietotais termins “ģimene” ir polisēmisks, un tā juridiskais jēdzieniskais saturs dažādos tiesību aktos var būt atšķirīgs. Pati par sevi šī situācija no juridiskā viedokļa ir normāla. Vienlaikus jāatzīmē, ka nedrīkst jaukt viena un tā paša termina juridisko nozīmi ar ikdienas sarunvalodas izpratni. Piemēram, ja vairāki cilvēki paši sevi dēvē par “ģimeni”, tas vien nenozīmē, ka arī juridiski viņi kvalificēsies kā “ģimene”.

2. Jēdzieni “laulība” un “ģimene” primāri ir **civiltiesību** (tātad – **privāttiesību**, nevis sociālo tiesību, nodokļu tiesību, krimināltiesību vai citu publisko tiesību) jēdzieni. Tādēļ gan jēdziena “laulība”, gan jēdziena “ģimene” vispārējais juridiskais saturs jāmeklē Latvijas Republikas Civillikuma (turpmāk – CL) jeb **privāttiesību normās** (pārējie publisko tiesību jomas likumi ir uzskatāmi par speciālajiem likumiem attiecībā uz jēdzienu “ģimene” un tulkojami tikai attiecīgā likuma specifiskajām vajadzībām).

3. CL izdala jēdzienu “ģimene” šaurākajā nozīmē un plašākajā nozīmē.

Jēdziens “ģimene” tā **šaurākajā nozīmē** ir definēts CL 214. pantā: “Pie ģimenes šaurākā nozīmē pieder laulātie un viņu bērni, kamēr tie vēl atrodas nedalītā saimniecībā”. Kā redzams, ģimene šaurākajā nozīmē ir saistīta tieši ar laulību - savienību starp vīrieti un sievieti.

Jēdziens “ģimene” **plašākajā nozīmē** nav tieši definēts CL, bet no CL normu iekšējās sistēmas var skaidri izsecināt, ka “ģimene” plašākajā nozīmē ir radnieki (dažādās pakāpēs un līnijās). Par radniecību sauc divu vai vairāku personu starpā ar dzimšanu radušos attiecību. Radniecības tuvumu nosaka pēc līnijām un pakāpēm (CL 206. p.). Par to, kurš ietilpst šajās līnijās un pakāpēs, sk. CL 207. un 208.p. Šī radniecība kā ģimenes plašākā forma tiek izmantota arī likumiskās mantošanas tiesībās (sk. CL 398. p.), tas ir, no vienas puses, pēc likuma manto pārdzīvojušais laulātais un bērni, no otras puses, mantinieku lokā ietilpst radnieki, kuri ir sadalīti četrās šķirās (sk. CL 402., 403. un 404. p.).

4. Tā kā Satversmes 110. pants piešķir konstitucionālās aizsardzības rangu “laulībai” (savienībai starp vīrieti un sievieti) un “ģimenei”, tad šie abi jēdzieni ir jātulko tieši ģimenes tiesību gaismā. Attiecīgi **jēdziens “ģimene”** ir saprotams šādi:

- 1) **laulātie (vīrietis un sieviete) un viņu bērni** (kamēr tie vēl atrodas nedalītā saimniecībā);
- 2) **radnieki** (tēvs, māte, vectēvs, vecmāte utt.; dēli, meitas, bērnu bērni, viņu bērni utt.; brāļi un māsas, viņu leļupējie; tēva un mātes brāļi un māsas un viņu leļupējie; vectēva un vecsmātes brāļi un māsas, un viņu leļupējie utt.).

5. Tālāk Satversmes 110. pantā tiek īpaši uzsvērtā *vecāku un bērna tiesību aizsardzība* (vecāku un bērnu attiecības arī izriet no radniecības starp bērna vecāku un pašu bērnu; sk. CL 207. p.). Kā redzams, “bērns” var juridiski ietilpt gan jēdziena “ģimene” šaurākajā nozīmē (kamēr vēl atrodas nedalītā saimniecībā ar vecākiem; CL 214. p.), gan jēdziena “ģimene” plašākajā nozīmē (ja vairs neatrodas nedalītā saimniecībā ar vecākiem; CL 207. p.). Tādēļ Satversmes 110. pantā ir bijis svarīgi līdzās jēdzienam “laulība” iekļaut arī jēdzienu “ģimene”.

2.1.3. Jēdziena “ģimene” interpretācijas savienojamība ar starptautiskajām tiesībām (sistēmiskā interpretācija).

1. 1948. gada 10. decembra ANO Vispārējās Cilvēktiesību deklarācijas (kas nav starptautisks līgums) 16. panta pirmā un trešā daļa nosaka: “1. *Vīriešiem u sievietēm, kas sasnieguši pilngadību, ir tiesības bez jebkādiem ar rasi, tautību vai reliģisko pārliecību saistītiem ierobežojumiem **stāties laulībā un dibināt ģimeni**. Viņiem ir vienlīdzīgas tiesības, stājoties laulībā, laulības laikā un šķirot laulību.* [...] 3. *Ģimene ir **dabiska** sabiedrības pamatšūniņa, un tai ir tiesības uz sabiedrības un valsts aizsardzību*”. Arī 1966. gada 16. decembra ANO Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām (kas ir starptautisks līgums) 23. panta 1. un 2. punkts paredz tādu pašu izpratni: “1. **Ģimene ir dabiska** sabiedrības pamatšūniņa, un tai ir tiesības sabiedrības un valsts aizsardzību. 2. Vīriešiem un sievietēm, kas sasnieguši laulības vecumu, ir tiesības **stāties laulībā un tiesības nodibināt ģimeni**. [...]”.

2. Tātad Vispārējā Cilvēktiesību deklarācijā un Starptautiskajā paktā par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām ir skaidri lietota šāda juridiskās izteiksmes forma: “stāties laulībā *un* (nevis “*vai*”) dibināt ģimeni”.

3. Tas pats izriet no 1966. gada 16. decembra ANO Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām (starptautisks līgums – ekonomiskajā un sociālajā jomā) 10. panta 1. punkta: “Šā pakta dalībvalstis atzīst, ka: 1. Jānodrošina iespējami plašāka aizsardzība un palīdzība **ģimenei**, kas ir **dabiska** sabiedrības pamatšūniņa, ir sevišķi tās dibināšanas posmā un kamēr tās pienākums ir gādāt par nepatstāvīgajiem bērniem un viņu audzināšanu. Laulība jāslēdz brīvi piekritušu personu starpā. [...]”.

4. No minētajām starptautisko tiesību normām izriet, ka jēdziens “ģimene” ir saprotams kā **dabiska** sabiedrības pamatšūniņa. “Dabiska” no tiesību filozofijas viedokļa nozīmē to, ka minēto starptautisko tiesību normu pirmavots ir objektīvi pastāvošā lietu kārtība jeb daba (nevis likumdevēja griba vai kādu šauru sabiedrības grupu intereses). Šī iemesla dēļ minētajos starptautiskajos dokumentos tiek lietots jēdziens “**dabiska**” **ģimene**.

5. No ANO Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 10. panta 1. punkta arī izriet, ka ģimenes pamatpienākums tās dibināšanas brīdī un sākotnējā posmā ir gādāt par nepatstāvīgajiem bērniem un viņu audzināšanu. Ģimenes pamats nav kopdzīve ekonomisku, sociālu vai seksuālu attiecību dēļ vai arī “objektīvās realitātes respektēšana”. Ģimenes pamats ir objektīvi pastāvošās lietu **dabiskās** kārtības respektēšana.

6. 1950. gada 4. novembra Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 12. pants arī paredz sekojošo: “Laulības vecumu sasniegušiem vīriešiem un sievietēm ir tiesības stāties laulībā **un dibināt ģimeni** saskaņā ar valsts iekšējām likumu normām, kas nosaka šo tiesību izmantošanas kārtību. Vienlaicīgi jāatzīmē, ka minētajā 12. pantā tiek lietots jēdziens “ģimene”, savukārt Konvencijas 8. pantā tiek lietots jēdziens “privātā un **ģimenes dzīve**”, kas liek secināt, ka Konvencijā jēdzieni “ģimene” un “ģimenes dzīve” nav sinonīmi.

7. Ja likumdevējs nolēmu respektēt *objektīvo jeb sociālo realitāti*, tad tam juridiski būtu jānostiprina un konstitucionāli jāaizsargā arī tādas kopdzīves formas, kas balstītas:

- poligāmijā (daudzsievībā) vai poliandrijā (daudzvīrībā) (sk. CL 38. p.);

- incesta kopdzīves formās (sk. CL 35.p. 1.d.);
- kopdzīves formās ar mazgadīgu personu (sk. CL 32. p.);
- viendzimuma kopdzīves formās (sk. CL 35.p. 2.d.), u.c.

Taču tās visas ir kopdzīves formas, kuras nepārprotami aizliedz CL 32., 35., 37. un 38. pants un kuras ir šķērslis laulības noslēgšanai, tātad – arī ģimenes kā dabiskas sabiedrības pamatšūniņas dibināšanai un funkcionēšanai. Likumdevēja pienākums nav apmierināt visas reālajā dzīvē (“sociālajā realitātē”) pastāvošās personu subjektīvās iegribas attiecībā uz dažādām kopdzīves formām, tās atzīstot par “ģimenēm” un piedāvājot tām konstitucionālās aizsardzības rangu.

8. Satversmes 110. pantā ietvertais valsts pozitīvais pienākums: “*valsts aizsargā un atbalsta laulību [..], ģimeni, [..]*” pilnībā saskan ar minētajām starptautisko tiesību normām un ietver arī valsts pienākumu atturēties no tādu kopdzīves formu pielīdzināšanas laulībai un/vai ģimenei, kas apdraudētu ģimenes kā *dabiskas*, laulībā un asinsradniecībā (*mutatis mutandis* arī adopcijā) balstītas sabiedrības pamatšūniņas eksistenci un aizsardzību.

9. Jāatzīmē, ka ANO Vispārējā Cilvēktiesību deklarācija kopā ar abiem minētajiem ANO starptautiskajiem paktiem veido tā saukto “Starptautisko cilvēktiesību hartu”.

2.2. Problēmas, kuru risināšanai tiesību akta projekts izstrādāts.

2.2.1. Jēdziena “ģimene” nelegitīma pārdefinēšana Satversmes tiesas spriedumos.

1. 2020. gada 12. novembrī Satversmes tiesa (turpmāk – ST) pasludināja **spriedumu lietā Nr. 2019-33-01** “Par Darba likuma 155. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 110.panta pirmajam teikumam”. Šā sprieduma rezolutīvās daļas 1. punktā ST nosprieda: “Atzīt Darba likuma 155. panta pirmo daļu, ciktāl tā neparedz aizsardzību un atbalstu bērna mātes partneri sakarā ar bērna piedzimšanu, par neatbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmajam teikumam un spēkā neesošu no 2022. gada 1. jūnija”.

1.1. Minētajā spriedumā ST ne tikai nosprieda, ka bērna mātes viendzimuma partneri pienākas tāds pats atbalsts, kāds sakarā ar bērna piedzimšanu pienākas bērnu tēviem, bet arī interpretēja Satversmes 110. pantā esošo jēdzienu “ģimene”, *ielasot* tajā “viendzimuma partneru ģimenes” un tādējādi norādot likumdevējam uz to, ka tam ir pienākums noteikt viendzimuma partneru ģimenes attiecību tiesisko regulējumu un sociālās un ekonomiskās aizsardzības atbalsta pasākumus. ST spriedumā arī norādīja, ka “viendzimuma partneru ģimenes attiecību tiesiskais regulējums var būtiski ietekmēt visu tiesību sistēmu”. Šeit gan jāatgādina, ka ST iesniegtais pieteikums bija par pavisam konkrētas tiesību normas – Darba likuma 155. panta pirmās daļas – atbilstību vai neatbilstību Satversmes 110. pantam. No šāda pieteikuma nekādi nevarēja izrietēt aicinājums (uzdevums) ST veikt visas tiesību sistēmas maiņu.

1.2. Šī sprieduma motīvu daļā ST secināja, ka Satversmes 110. pantā ir definēts tikai laulības jēdziens, taču ģimenes jēdziens neesot konkretizēts un neizvirzot dzimumu par kritēriju tādu personu noteikšanai, kuras atzīstamas par ģimeni. Ģimenes jēdziens Satversmes 110. pantā tiešām nav speciāli definēts vai konkretizēts, jo jebkuram juristam ir skaidrs, ka ģimenes jēdziena vispārējā definīcija atrodama CL Ģimenes tiesību daļas normās. Tāpat Satversmē nav definēti un

konkretizēti arī tādi jēdzieni kā “cilvēks”, “pamattiesības”, “bērns”, “vecāki”, “biedrības”, “politiskās partijas”, “sapulces”, “gājieni”, “valsts un pašvaldību iestādes”, “tiesas” utt. (šo sarakstu var turpināt ilgi) – visi šie Satversmes VIII nodaļā lietotie, bet tur nedefinētie, jēdzieni ir skaidroti citos Latvijas normatīvajos tiesību aktos (galvenokārt – likumos). Satversmes 89. pantā ir norādīts, ka “valsts atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības saskaņā ar šo **Satversmi, likumiem un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem**”. Diemžēl ST šajā spriedumā ne tikai nav analizējusi CL 214. pantu un CL Ģimenes tiesību daļas Trešo nodaļu “Radniecība un svainība”, bet tos pat nav pieminējusi. ST tiesnesis A. Laviņš savās atsevišķajās domās (sk.: Satversmes tiesas tiesneša Alda Laviņa atsevišķās domas lietā Nr. 2019-33-01 “Par Darba likuma 155. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmajam teikumam” 4. punktu. Latvijas Vēstnesis, 2021. gada 12. janvāris, nr. 2021/7.8. Pieejams šeit: www.vestnesis.lv) ir skaidri norādījis, ka šīs lietas izskatīšanā svarīgi bija ņemt vērā CL 214. pantu, kā arī tos CL pantus (32. – 38.p.), kuros likumdevējs ir nepārprotami noteicis gadījumus, kad laulības noslēgšana ir aizliegta. Tas savukārt atklāj Latvijas tiesību sistēmā pastāvošo tiesisko ideju par to, kādas personu kopdzīves jeb savienības formas vispār ir pieļaujamas gan no tiesību, gan morāles normu un ētikas vērtību skatupunkta – arī tad, ja personas izvēlējušās veidot faktisku kopdzīvi bez laulības noslēgšanas.

1.3. Tāpat ST nav ieskatījusies Latvijai saistošajos starptautiskajos līgumos (sk. iepriekš), kuros ir atrodamas skaidras norādes uz jēdziena “ģimene” izpratni starptautiskajās tiesībās. Vispārējās Cilvēktiesību deklarācijas 16.pants nav pieminēts (ir tikai citēts tās 1. pants). Savukārt ANO Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām nav vispār ne minēts, ne analizēts.

1.4. ST ir citējusi vairākus Eiropas Cilvēktiesību tiesas (turpmāk – ECT) spriedumus lietās, kas skar Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk – ECTK) 8. panta interpretāciju un piemērošanu. Taču ST vispār nav paskaidrojusi, kādēļ Satversmes 110. pantā lietotā jēdziena “ģimene” interpretācijā tā izmanto ECT judikatūru, kas attiecas uz pavisam citu jomu – Konvencijas 8. pantā noteiktajām tiesībām uz privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību (kuras atbilst Satversmes 96. panta, nevis 110. panta struktūrai un saturam). ECT judikatūra par Konvencijas 8. pantu attiecas uz “privāto un ģimenes dzīvi”, nevis jēdzienu “ģimene”, kas lietots Konvencijas 12. pantā. Citējot ECT judikatūru par Konvencijas 8. pantu, ST pieļāvusi vēl vienu juridisku kļūdu, proti, tā ir atsaukusies uz ECT spriedumiem un konkrētiem spriedumu paragrāfiem, kuros ECT skaidri runā par jēdzieniem “ģimenes dzīve” (angl. – “*family life*”) un “ģimenes saites” (angl. – “*family ties*”). Tajā pašā laikā ST norāda, ka šie ECT spriedumi nosakot likumdevēja pienākumu nodrošināt viendzimuma partneru *ģimenes* juridisku atzīšanu. Līdz ar to jākonstatē, ka ST ir nepareizi izmantojusi ECT spriedumus, piedēvējot tiem kā “autoritatīvam avotam” to, kas tur nemaz nav un nekad nav arī bijis pateikts. Jēdzieni “ģimene” (Konvencijas 12. p.) un “ģimenes dzīve” (Konvencijas 8. p.) nav sinonīmi. Otrs jēdziens ir daudz plašāks par pirmo. Tātad – patiesībā ECT savā judikatūrā Konvencijas 12. pantā sastopamo jēdzienu “ģimene” nemaz nav definējusi.

1.5. ECT spriedumi un to paragrāfi, uz kuriem atsaukusies ST 2020. gada 12. novembra spriedumā (sk. sprieduma secinājumu daļas 12.2. punktu, 26. lpp.):

1) **2015. gada 21. jūlija spriedums lietā Nr. 18766/11, 36030/11 *Oliari un citi pret Itāliju*, §§ 163 – 187:**

* “ģimenes dzīve” (“*family life*”) – §§ 163 – 183;

2) 2010. gada 24. jūnija spriedums lietā nr. 30141/04 *Schalk un Kopf pret Austriju*, §§ 87 – 95:

* “ģimenes dzīve” (“*family life*”) – §§ 87, 88, 89, 90, 92, 94, 95;

* “*de facto* ģimenes saites” (“*de facto family ties*”); “ģimenes vienība” (“*family unit*”) – § 91;

3) ECT Lielās palātas 2013. gada 7. novembra spriedums lietā Nr. 29381/09, 32684/09 *Vallianatos un citi pret Grieķiju*, §§ 70 – 74:

* “ģimenes dzīve” (“*family life*”) – §§ 70-74.

1.6. Nevienā no iepriekš minētajiem ECT spriedumu paragrāfiem nav analizēts jēdziens “ģimene”, un ECT nekur tajos nav secinājusi, ka “Konvencijas 8. pants var prasīt, lai likumdevējs nodrošina viendzimuma partneru **ģimenes juridisku atzīšanu** tikai tādā situācijā, kad šādu attiecību faktiskā atzīšana jau ir notikusi valsts sociālajā un tiesiskajā realitātē. [...] Konvencijas 8. pants ir interpretējams tādējādi, ka tas aptver un aizsargā arī viendzimuma partneru **ģimenes** [...]” (sk. ST sprieduma secinājumu daļas 12.2. punktu, 26. lpp.).

1.7. Šajā lietā ST tās saņemto pieteikumu par Darba likuma 155. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmei vajadzēja skatīt nevis Satversmes 110. panta pirmajā teikumā esošā jēdziena “ģimene” kontekstā, bet gan šajā pantā esošo jēdzienu “vecāku un bērna tiesības” un/vai Satversmes 96. panta (tiesības uz privāto un ģimenes dzīvi) gaismā.

2. 2021. gada 8. aprīlī ST pasludināja **spriedumu lietā Nr. 2020-34-03** “Par Ministru kabineta 2009. gada 27. oktobra noteikumu Nr. 1250 “Noteikumi par valsts nodevu par īpašuma tiesību un ķīlas tiesību nostiprināšanu zemesgrāmatā” 13. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91., 105. un 110. pantam” (lieta ierosināta pēc Latvijas Republikas tiesībsarga pieteikuma). Šī sprieduma rezolutīvajā daļā ST nosprieda: “Atzīt Ministru kabineta 2009. gada 27. oktobra noteikumu Nr. 1250 “Noteikumi par valsts nodevu par īpašuma tiesību un ķīlas tiesību nostiprināšanu zemesgrāmatā” 13. punktu, ciktāl tas attiecas uz mantojuma atstājēja pārdzīvojušo tā paša dzimuma partneri, kuram ar mantojuma atstājēju bija izveidota ģimene, par neatbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmajam teikumam un spēkā neesošu no 2022. gada 1. jūnija”.

2.1. ST šādi nosprieda, balstoties uz iepriekš minēto, proti, uz tās 2020. gada 12. novembra spriedumā lietā Nr. 2019-33-01 secināto. Līdz ar to var uzskatīt, ka ST 2021. gada 8. aprīļa spriedums lietā Nr. 2020-34-03 ir turpinājums ST 2020. gada 12. novembra spriedumā lietā Nr. 2019-33-01 norādītajiem tā motīviem.

2.2. Taču atkal jānorāda, ka tiesībsarga iesniegtais pieteikums ST bija pavisam konkrēts un aprobežojās tikai ar Ministru kabineta noteikumos Nr. 1250 noteikto valsts nodevas apmēru salīdzinājumu pārdzīvojušajam laulātajam un kādu nelaulātu personu pārdzīvojušajam tāda paša dzimuma partnerim.

2.3. ST tiesnesis A. Laviņš atsevišķajās domās norādīja, ka ST “faktiski formulēja atšķirīgu lietas pamatjautājumu, proti, tā uzskatīja, ka lietas pamatā ir jautājums par to, vai valsts ir izpildījusi no Satversmes 110. panta pirmā teikuma izrietošo pozitīvo pienākumu aizsargāt un atbalstīt

viendzimuma partneru ģimeni. Tomēr šādā lietas pamatjautājuma formulējumā jau pašā par sevi ir ietverts tāds lietas risinājums, ka apstrīdētā norma neatbilst Satversmes 110. panta pirmajam teikumam. Tas ir vispārzināms fakts, ka Latvijā patlaban nav tiesiskā regulējuma, kas juridiski nostiprinātu viendzimuma partneru ģimenes attiecības. Satversmes tiesas pieeja, šādi formulējot no tiesībsarga pieteikuma izrietošo lietas pamatjautājumu, ir satraucoša, jo pēc būtības nozīmē, ka patlaban ikviens Latvijas tiesību sistēmā ietilpstošs normatīvais regulējums, kas noteiktu atbalstu paredz laulātajiem, bet neparedz viendzimuma partneriem, kuriem ir kopīga mājsaimniecība un faktiski izveidota ģimene, neatbilst Satversmes 110. panta pirmajam teikumam” (sk.: Satversmes tiesas tiesneša Alda Laviņa atsevišķās domas lietā Nr. 2020-34-03 “Par Ministru kabineta 2009. gada 27. oktobra noteikumu Nr. 1250 “Noteikumi par valsts nodevu par īpašuma tiesību un ķīlas tiesību nostiprināšanu zemesgrāmatā” 13. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91., 105. un 110. pantam” 2. punktu. Latvijas Vēstnesis, 2021. gada 7. jūnijs, nr. 2021/108.7. Pieejams šeit: www.vestnesis.lv).

2.4. No šī ST sprieduma arī redzams, ka ST faktiski pielīdzināja pārdzīvojušo tā paša dzimuma partneri pārdzīvojušajam laulātajam (nevis ģimenes loceklim – radniekam), lai gan Satversmes 110. panta pirmajā teikumā ir skaidri noteikts, ka laulība ir savienība starp vīrieti un sievieti. Līdz ar to ST sprieduma motivācijā vērojama dīvaina situācija attiecībā uz juridisko silogismu, proti, ST tā paša dzimuma pārdzīvojušo partneri formāli subsumē Satversmes 110. panta pirmajā teikumā esošajam jēdzienam “ģimene”, taču faktiski un juridiski (pēc būtības) tā šādu pārdzīvojušo partneri ir subsumējusi Satversmes 110. panta pirmajā teikumā esošajam jēdzienam “laulātais”, kas viennozīmīgi ir pilnīgā pretrunā Satversmes 110. panta saturam un jēgai, kā arī likumdevēja gribai (par likumdevēja gribu un 110.p. vēsturisko interpretāciju sk. iepriekš). Tādējādi ST likumdevēja gribu ir aizstājusi un grozījusi ar savu – ST “gribu”. Šādas tiesības – aizstāt likumdevēju – ST nepiešķir neviens normatīvais tiesību akts, ieskaitot Satversmi (85. p.).

2.5. ST šo pieteikumu par Ministru kabineta 2009. gada 27. oktobra noteikumu Nr. 1250 “Noteikumi par valsts nodevu par īpašuma tiesību un ķīlas tiesību nostiprināšanu zemesgrāmatā” 13. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmei vajadzēja skatīt nevis Satversmes 110. panta pirmajā teikumā esošā jēdziena “ģimene” kontekstā, bet gan Satversmes 105. pantā ietverto “tiesību uz īpašumu” aspektā (sk. Satversmes tiesas tiesneša Alda Laviņa atsevišķo domu lietā Nr. 2020-34-03 “Par Ministru kabineta 2009. gada 27. oktobra noteikumu Nr. 1250 “Noteikumi par valsts nodevu par īpašuma tiesību un ķīlas tiesību nostiprināšanu zemesgrāmatā” 13. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91., 105. un 110. pantam” 6. punktu).

2.2.2. Augstākās Tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta kopsēdes lēmums, ar kuru Senāts vēršas pie Satversmes tiesas.

1. 2021. gada 7. jūnijā Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departaments pieņēma kopsēdes lēmumu lietā Nr. SKA-[B]/2021, kurā nolēma: “1. Iesniegt pieteikumu Satversmes tiesai par Civiltāvokļa aktu reģistrācijas likuma 3. panta pirmās un trešās daļas, ciktāl tās neparedz tādu civilstāvokļa aktu veidu, kas ļautu reģistrēt viena dzimuma pāra ģimenes attiecības, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. pantam un 110. panta pirmajam teikumam. 2. Apturēt tiesvedību administratīvajā lietā Nr. [...] līdz Satversmes tiesas nolēmuma spēkā stāšanās dienai”.

2. Šī lēmuma motīvu daļā ir norādīts, ka Senāts pilnībā pievienojas abiem iepriekš minētajiem ST spriedumiem un to argumentiem. Papildus tiem Senāts turklāt uzskata, ka Civilstāvokļa aktu reģistrācijas likums neatbilstot Satversmes 110. pantam, jo neparedzot viendzimuma pāru ģimenēm reģistrēt savas ģimenes attiecības vienotā reģistrā. Tādēļ Senāts uzskata, ka Civilstāvokļa aktu reģistrācijas likuma 3.panta pirmā un trešā daļa esot atzīstamas par spēkā neesošām.

3. Jāatzīmē, ka Senātā iesniegtā kasācijas sūdzība attiecas uz pavisam konkrētu pieteikumu par labvēlīga administratīvā akta izdošanu (uzdot dzimtsarakstu nodaļai izdot labvēlīgu administratīvo aktu par pieteicēju ģimenes attiecību reģistrāciju civilstāvokļa aktu reģistrā). Taču Senāts savā lēmumā ir izgājis tālu ārpus kasācijas sūdzības robežām, vērtējot likumdevēja pienākumu pieņemt ST un Senāta ieskatā nepieciešamus **tiesībpolitiskus** lēmumus un to rezultātā pieņemt konkrētus likumus un citas tiesību normas. Papildus abu iepriekš minēto ST spriedumu argumentiem Senāts pieteikumā vēl pievieno likumdevējam adresētu prasību grozīt Latvijas civilstāvokļa aktu reģistrācijas sistēmu. Tajā pašā laikā Senāts vispār nav pieminējis un ņēmis vērā to, ka civilstāvokļa aktu sistēma ir viengabalaini saistīta ar CL Ģimenes tiesību daļu (sk. Civilstāvokļa aktu reģistrācijas likuma IV un V nodaļu). Proti, civilstāvokļa aktos var reģistrēt (publisko tiesību aspekts) tikai to, ko paredz CL materiālās tiesību normas (privāttiesību aspekts).

4. Ar Satversmes tiesas 1. kolēģijas 2021. gada 7. jūlija lēmumu lietas ierosināšana pēc Augstākās tiesas pieteikuma (ieteikums Nr. 112/2021) tika atteikta (sk.: <https://www.satv.tiesa.gov.lv/decisions/kolegijas-2021-gada-7-julija-lemums-pieteikums-nr-112-2021/>). Atteikuma pamats: ieteikums neatbilst Satversmes tiesas likuma 18. panta pirmās daļas 4. punkta prasībām (Senāts nav sniedzis juridisko pamatojumu).

5. Iepriekš minēto problēmu vislabāk raksturo ST tiesneša A. Laviņa viedoklis, kas atspoguļots viņa atsevišķajās domās pie abiem ST spriedumiem, proti: “Tiesa lietu ir tiesīga izvērtēt tikai tiktāl, ciktāl uz to iespējams attiecināt tiesību (juridiskos) argumentus, tos atdalot no tiesībpolitiskiem argumentiem. Par jautājumiem, kuru izlemšanai nav noteikti pietiekami stingri juridiskie standarti, bet kuros izdarāmie secinājumi pārsvarā ir atkarīgi no politiskās lietderības, jālemj demokrātiski leģitimētiem, politiskiem valsts orgāniem, pirmām kārtām – likumdevējam (sk. *Satversmes tiesas 2012. gada 3. februāra sprieduma lietā Nr. 2011-11-01 11.2. punktu*). Tiesu vara nav demokrātiskā pilsoņu vairākuma vēlētāja vara, un tādēļ tai nekādā ziņā nepiemīt demokrātiska leģitimācija īstenot politiskus apsvērumus (sk.: *Dworkin R. Taking rights seriously. London: Harvard University Press, 1977, p. 84*). Satversme raksturo attiecīgās valsts identitāti, aptverot ne vien tiesību, bet arī vēsturiskos, politiskos, nacionālos, kultūras un citus ārpusjuridiskos faktorus, kas raksturo attiecīgo valsti (sk.: *Pleps J., Pastars E., Plakane I. Konstitucionālās tiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014, 19. lpp.*). Konstitucionālās tiesības ir visciešāk saistītas ar politiku, un konstitucionālās tiesas vērtējums bieži tiek veikts uz politikas un tiesību saskares līnijas (sk.: *Wilberg. H. J. Priekšvārds. Vorlander H. Iztulkotājs kā suverēns ar neierobežotu varu. Likums un Tiesības. 2001, Nr. 10, 299. lpp.*). Tiesa, nodrošinot Satversmē ietvertu vērtību aizsardzību, nedrīkst pārkāpt to robežu, aiz kuras sākas tiesībpolitiski apsvērumi un likumdevējam demokrātiski leģitīmi nodotā kompetence. Atbilstoši varas dalīšanas principam izšķiršanās par politiski lietderīgāko risinājumu ir likumdevēja uzdevums” (sk.: Satversmes tiesas tiesneša Alda Laviņa atsevišķās domas lietā Nr. 2019-33-01 “Par Darba likuma 155.panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmajam teikumam” 3. punktu; Satversmes tiesas tiesneša Alda Laviņa atsevišķās domas lietā Nr. 2020-34-03 “Par Ministru kabineta 2009. gada 27. oktobra noteikumu Nr. 1250 “Noteikumi par

valsts nodevu par īpašuma tiesību un ķīlas tiesību nostiprināšanu zemesgrāmatā” 13. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91., 105. un 110. pantam” 4. punktu).

6. Šeit jāpiekrīt arī divu ECT tiesnešu – Aleša Pejchala (*Aleš Pejchal*) un Kšištofa Vojtičeka (*Krzysztof Wojtyczek*) – atsevišķajām domām lietā *Orlandi un citi pret Itāliju* (2018. gada 14. marta spriedums lietā Nr. 26431/12; 26742/12; 44057/12; 60088/12), kurās viņi norādīja, ka [Itālijas] Konstitucionālā tiesa bija izteikusi savus uzskatus sprieduma motīvu daļā, nevis rezolutīvajā daļā. Sprieduma motīvu daļa nevar tikt uzskatīta par saistošu [Itālijas] Parlamentam [...]” (sk. *Dissenting opinion of judges Pejchal and Wojtyczek*, para. 11).

7. Arī no Satversmes tiesas likuma 32. panta otrās daļas neizriet, ka ST sniegtā attiecīgās tiesību normas interpretācija (kas ietverta sprieduma motīvu daļā) būtu saistoša Saeimai kā likumdevējam. Saskaņā ar Satversmes 64. pantu likumdošanas tiesības pieder Saeimai, kā arī tautai šinī Satversmē paredzētā kārtībā un apmēros. Satversmes tiesas likuma normām ir zemāks juridiskais spēks, nekā Satversmei, turklāt, Satversmes tiesas likuma 32. panta otrajā daļā minētā “valsts institūcija” nav attiecināma uz likumdevēju un “fiziskas personas” nav attiecināmas uz tautu kā suverēnās varas nesēju. Līdz ar to likumdošanas varas realizētājiem – Saeimai un tautai – ir konstitucionālas tiesības Satversmē paredzētā likumdošanas kārtībā labot Satversmes tiesas pieļautās juridiskās argumentācijas kļūdas un to iespējamās sekas Latvijas tiesību sistēmā.

8. Arī ECT tiesnesis K. Vojtičeks savās atsevišķajās domās lietā *Xero Flor pret Poliju* (ECT 2021. gada 7. maija spriedums, Nr. 4907/18) norādīja: “Uzskats par to, ka konstitucionālajai tiesai ir jābūt vienīgajai un galīgajai konstitūcijas interpretētājai, ir problemātisks. Demokrātiska sabiedrība ir “atvērta konstitūcijas iztulkotāju sabiedrība” (P. Häberle, “Die offene Gesellschaft der Verfassungsinterpreten: Ein Beitrag zur pluralistischen und “prozessualen” Verfassungsinterpretation”, *Juristenzeitung*, Vol. 30 (1975), No 10, pp. 297-305). Tiesību zinātnieki bieži skaidro, ka pēdējais vārds – kā galīgajam lēmējam konstitucionālajos jautājumos – ir satversmes varai (franču val. – “*le pouvoir constituant*”), kas pieder tautai, kuru savukārt parasti pārstāv parlaments, kas dažkārt savu konstitūcijas pieņemšanas varu dala ar pilsoņiem, kuri šajā procesā piedalās tiešā veidā ar referendumu palīdzību. Konstitucionālajā demokrātijā satversmes varas (“*le pouvoir constituant*”) nesējs konstitucionālās revīzijas ceļā var atcelt Konstitucionālās tiesas lemto” (sk.: *Partly concurring, partly dissenting opinion of judge Wojtyczek*, para. 15.10).

2.3. Projektā ietvertā tiesiskā regulējuma mērķis un būtība

Tiesību akta projektā (Satversmes 110. panta grozījumu projektā) tiek paredzēti panta papildinājumi, kuri ir uzskatāmi par tādiem, kas konkrētizē jau esošo tiesisko situāciju (padarot likumdevēja gribu skaidrāku), vai arī pievieno jaunas personu kategorijas, kurām pienāktos īpaša valsts palīdzība.

1. **Satversmes 110. panta pirmās daļas pirmajā teikumā** aiz vārda “ģimeni” tiek pievienots teksts, kas konkrētizē Latvijas tiesību sistēmā (tai skaitā – Latvijai saistošajos starptautiskajos līgumos) esošo jēdziena “ģimene” juridisko izpratni: “[...] **ģimeni, kuras pamatā ir laulība, asinsradniecība vai adopcija** [...]”.

1.1. Šāds jēdziena “ģimene” skaidrojums atbilst CL 214. pantā esošajam jēdziena “ģimene” skaidrojumam šaurākajā nozīmē: “*Pie ģimenes šaurākā nozīmē pieder **laulātie** un viņu bērni, kamēr tie vēl atrodas nedalītā saimniecībā*”. Tas atbilst arī CL Ģimenes tiesību daļas Trešās nodaļas “Radniecība un svainība” sistēmiskajai interpretācijai, kas norāda uz jēdziena “ģimene” izpratni plašākā nozīmē, kas balstās uz **asinsradniecību**. Arī **adopcijas** rezultātā adoptētais kļūst par adoptētāju ģimenes locekli (Civillikuma 172. p.).

1.2. Ģimene, kas balstīta **laulībā**, atrodama, piemēram, 1948. gada ANO Vispārējās Cilvēktiesību deklarācijas 16. pantā:

*“1. Vīriešiem un sievietēm, kas sasnieguši pilngadību, ir tiesības bez jebkādiem ar rasi, tautību vai reliģisko pārliecību saistītiem ierobežojumiem **stāties laulībā un dibināt ģimeni**. Viņiem ir vienlīdzīgas tiesības, stājoties laulībā, laulības laikā un šķirot laulību.
2. Laulību var slēgt tikai ar abu nākamo laulāto brīvu un pilnīgu piekrišanu.
3. **Ģimene** ir dabiska sabiedrības pamatsūniņa, un tai ir tiesības uz sabiedrības un valsts aizsardzību”.*

1.3. Arī 1966. gada ANO Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 23. pants paredz:

*“1. **Ģimene** ir dabiska sabiedrības pamatsūniņa, un tai ir tiesības uz sabiedrības un valsts aizsardzību.
2. Vīriešiem un sievietēm, kas sasnieguši laulības vecumu, ir tiesības stāties **laulībā un dibināt ģimeni**.
3. Laulību nedrīkst slēgt bez to personu brīvas un pilnīgas piekrišanas, kas stājas laulībā.
4. Šā Pakta dalībvalstīm jāveic attiecīgie pasākumi, lai nodrošinātu laulāto tiesību un pienākumu vienlīdzību, stājoties laulībā, laulības laikā un tās šķiršanā. Laulības šķiršanas gadījumā jāparedz nepieciešamā ikviena bērna aizsardzība.”*

1.4. Līdzīga norma ir ietverta arī 1966. gada ANO Starptautiskajā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 10. panta pirmajā daļā:

“Šā pakta dalībvalstis atzīst, ka:

*“1. Jānodrošina iespējami plašāka aizsardzība un palīdzība **ģimenei**, kas ir dabiska sabiedrības pamatsūniņa, it sevišķi tās dibināšanas posmā un kamēr tās pienākums ir gādāt par nepatstāvīgajiem bērniem un viņu audzināšanu. **Laulība** jāslēdz brīvi piekritušu personu starpā”.*

1.5. Tātad – dabiskas ģimenes izveidošanas priekšnoteikums ir sievietes un vīrieša savienība. Vārds “dabiska” norāda uz dabisko tiesību skolas ietekmi uz minēto starptautisko dokumentu saturu. Tas nozīmē, ka šie starptautiskie dokumenti paši nedefinē to, kas ir “ģimene”, bet tikai konstatē to, kā tas ir cilvēka dabā iekārtots, un paredz šī dabiskā veidojuma aizsardzību.

1.6. Tālāk tiek norādīts, kur tiek balstīta dabiska ģimene:

1) **laulībā** (starp vīrieti un sievieti);

2) **asinsradniecībā** (“ģimene” paplašinātā nozīmē, kā to paredz arī CL; arī, ja runa ir par vienu vecāku un bērnu – tos abus saista asinsradniecība; tas pats attiecas uz vecāku, bērnu un vecvecākiem, kuri dzīvo kopā un audzina bērnu, u.tml.);

3) **adopcijā** (kas ir dabas imitācija – *adoptio naturam imitatur* – un sniedz bez vecāku gādības palikušiem bērniem ģimeni; sk. CL 172. p.).

1.7. Visas šīs dabiskās ģimenes formas ir minētas arī CL, runājot par ģimeni šaurākā nozīmē (sk. CL 214. p.).

2. Satversmes 110. panta pirmās daļas otrajā teikumā arī ir paredzēti skaidrojoši papildinājumi attiecībā uz bērna tiesību kodolu: “[..] valsts aizsargā bērna tiesības, **tostarp arī tiesības augt ģimenē, kuras pamats ir māte sievietē un tēvs vīrietis**”.

2.1. Šeit līdzās bērna tiesībām īpaši tiek uzsvērts, ka tajās ietilpst arī tiesības augt ģimenē, kuras pamatu veido bērna vecāki – māte sievietē un tēvs vīrietis. Šāda norma nākotnē ļautu izvairīties no vārda “vecāki” pārdefinēšanas, tajā *ielasot* tādus pseidojēdzienus kā “vecāks Nr. 1” un “vecāks Nr. 2” un par bērna “vecākiem” sākot dēvēt divas viena dzimuma personas, kas neatbilst dabiskajai lietu kārtībai un bioloģiskajai realitātei. Tas ir tādēļ, ka Satversmes 110. panta 1. teikuma pašreizējā redakcijā tiek lietots tikai vārds “vecāki”, to nepaskaidrojot. Tādēļ šis jēdziens šobrīd ir “atvērts” dažādiem pārdefinēšanas mēģinājumiem no ST v.c. puses. Sekojot ST argumentācijas virzienam tās 2020. gada 12. novembra spriedumā lietā Nr. 2019-33-01, kurā ST noteica, ka Satversmes 110. pantā lietotais ģimenes jēdziens “nav konkretizēts un neizvirza dzimumu par kritēriju tādu personu noteikšanai, kuras atzīstamas par ģimeni” (sk. sprieduma 12.1. punktu), jau šobrīd var paredzēt, ka ST kādā no saviem nākamajiem spriedumiem pateiks, ka arī Satversmes 110. pantā lietotais jēdziens “vecāki” nav konkretizēts un neizvirza dzimumu par kritēriju tādu personu noteikšanai, kas atzīstami par bērna vecākiem.

2.2. Šāds normas saturs saskan arī ar 1989. gada ANO Bērnu tiesību konvencijas 7. panta pirmo daļu:

“Ikvienu bērnu registrē tūlīt pēc dzimšanas, un viņam kopš piedzimšanas brīža ir tiesības uz vārdu, tiesības iegūt pilsonību, kā arī, ciktāl iespējams, tiesības zināt savus vecākus un būt viņu aizgādībā”.

2.3. Sk. arī Konvencijas 8. pantu:

“1. Dalībvalstis apņemas respektēt ikviena bērna tiesības aizsargāt savu identitāti, tostarp pilsonību, vārdu un ģimenes saites, kā paredzēts tiesību aktos, nepieļaujot nelikumīgu iejaukšanos.

2. Ja bērnam nelikumīgi tiek atņemti daži vai visi identitātes elementi, dalībvalstis nodrošina pienācīgu palīdzību un aizstāvību viņa identitātes drīzākai atjaunošanai”.

3. Satversmes 110. panta pirmās daļas trešajā teikumā ietverta norāde uz vecāku tiesību vissvarīgāko pamatelementu, proti: “Valsts aizsargā vecāku tiesības **un viņu brīvību nodrošināt bērniem audzināšanu saskaņā ar savu reliģisko un filozofisko pārliecību**”. Šī tiesību norma konkretizē šobrīd Satversmes 110. panta 1. teikumā vispārīgi pieminētās “vecāku tiesības”.

3.1. Satversmes 110. panta grozījumu redakcijā tiek piedāvāts iekļaut Latvijai saistošajās starptautiskajās cilvēktiesību normās atrodamās vecāku tiesību aizsardzības normas.

3.2. ANO Vispārējās Cilvēktiesību deklarācijas 26. panta 3. daļā ir noteikts, ka “vecākiem ir **pirmtiesības** izvēlēties, kāda veida izglītību iegūs viņu bērni”.

3.3. Šāda norma ietverta arī ANO Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 18. panta 4. daļā: “Šā pakta dalībvalstis apņemas cienīt vecāku un attiecīgos gadījumos likumīgo aizbildņu **brīvību** nodrošināt savu bērnu reliģisko un tikumisko audzināšanu saskaņā ar savu pārlielcību”.

3.4. Ļoti līdzīga norma ietverta arī Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas Pirmā papildprotokola 2.pantā (tiesības uz izglītību): “[..] Veicot funkcijas, kuras tā uzņemas attiecībā uz izglītību un mācībām, valsts ievēro vecāku **tiesības** nodrošināt saviem bērniem tādu izglītību un mācības, kas ir saskaņā ar viņu reliģisko pārlielcību un filozofiskajiem uzskatiem”.

3.5. Sk. arī ANO Bērnu tiesību konvencijas 18. panta 1. un 2.daļu:

*“1. Dalībvalstis dara visu iespējamo, lai nodrošinātu tāda principa atzīšanu, saskaņā ar kuru **abi vecāki ir vienādi atbildīgi par bērna audzināšanu un attīstību. Vecāki vai aizbildņi ir galvenās personas, kas atbildīgas par bērna audzināšanu un attīstību. Viņu galvenais pienākums ir gādāt par bērna interesēm.***

*2. Lai garantētu šajā konvencijā paredzētās tiesības un sekmētu to īstenošanu, **dalībvalstis sniedz vecākiem un aizbildņiem pienācīgu palīdzību ar bērnu audzināšanu saistīto pienākumu izpildē un nodrošina bērnu aprūpes iestāžu un dienestu izveidi.***”

3.6. Šī iemesla dēļ Satversmes 110. panta grozījumu redakcijā tiek lietots vārds “**audzināšana**”, kas ir plašāks nekā “izglītība”. Tāpat tiek lietots arī vārds “brīvības” (nevis “tiesības”), jo vecāki ir no dabas galvenie atbildīgie par bērna audzināšanu, nevis valsts viņiem šīs “tiesības” piešķir – valsts var tikai respektēt un ievērot šīs vecāku brīvības (sk. arī CL 223. pantu, saskaņā ar kuru tēvs un māte uz aizgādības tiesību pamata ir sava nepilngadīgā bērna *dabiskie* aizbildņi).

3.7. Latvijas Republikas konstitucionālā likuma “Cilvēka un pilsoņa tiesības un pienākumi” (zaudējis spēku 06.11.1998.) 36. panta trešajā un ceturtajā daļā vecāku tiesības bija vairāk konkretizētas, nekā pašreizējā Satversmes 110. panta pirmajā teikumā, kur tās ir tikai minētas. Konstitucionālā likuma 36. pantā bija noteikts: “Rūpēties par bērniem un viņu audzināšanu pirmām kārtām ir vecāku vai aizbildņu tiesības un pienākums. Sabiedrība un valsts rūpējas, lai vecākiem vai aizbildņiem būtu iespējams pildīt savus pienākumus pret bērniem”.

4. **Satversmes 110. panta otrajā daļā** ietverti sabiedrībai svarīgi papildinājumi tām personu kategorijām, par kurām valsts uzņemas īpašu gādību:

4.1. “Valsts īpaši palīdz **bērniem ar invaliditāti un vecākiem, kas par viņiem gādā [..]**”.

1. Šajā tiesību normas projekta tekstā vārds “bērns invalīds” tiek aizstāts ar 2006. gada ANO Konvencijā par personu ar invaliditāti tiesībām lietoto vārdu “bērns ar invaliditāti”. Vienlaikus šī

norma tiek papildināta arī ar īpašu aizsardzību un atbalstu šādu bērnu vecākiem, kuri gādā par šo bērnu.

2. Tas saskan ar minētās ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 23. panta 3., 4. un 5. daļā ietvertajām Latvijas starptautiskajām saistībām, proti:

*“3. Dalībvalstis nodrošina, ka bērniem ar invaliditāti ir vienlīdzīgas tiesības attiecībā uz ģimenes dzīvi. Lai īstenotu šīs tiesības un nepieļautu bērnu ar invaliditāti slēpšanu, pamešanu, atstāšanu novārtā un nošķiršanu, dalībvalstis apņemas sniegt savlaicīgu un plašu informāciju, pakalpojumus un **atbalstu bērniem ar invaliditāti un viņu ģimenēm**.*

*4. Dalībvalstis nodrošina, ka bērns netiek nošķirts no **vecākiem** pret viņu gribu, izņemot tad, ja kompetentas iestādes, kas pakļautas tiesas kontrolei, saskaņā ar piemērojamajiem tiesību aktiem un procedūrām nosaka, ka šāda nošķiršana ir nepieciešamam bērna vislabākajām interesēm. Nekādā gadījumā bērnu nedrīkst nošķirt no vecākiem vai nu paša bērna, vai viena vai abu vecāku invaliditātes dēļ.*

5. Ja tuvākie ģimenes locekļi nespēj rūpēties par bērnu ar invaliditāti, dalībvalstis dara visu iespējamo, lai nodrošinātu alternatīvu aprūpi, ko var sniegt attālākie radnieki, bet, ja tas nav iespējams, tad ģimenes vidē sabiedrībā”.

3. Sk. arī ANO Bērnu tiesību konvencijas 23. panta otro daļu:

*“2. Dalībvalstis atzīst, ka ikvienam bērnam ar garīgiem vai fiziskiem traucējumiem ir tiesības uz īpašu aprūpi, un veicina un nodrošina to, lai bērnam, kam uz to ir tiesības, **un par viņa aprūpi atbildīgajām personām** atbilstoši pieejamiem resursiem tiek sniegta lūgtā palīdzība, kas būtu piemērota konkrētā bērna stāvoklim un **viņa vecāku vai citu par bērnu atbildīgo personu apstākļiem**.”*

4.2. “Valsts īpaši palīdz [...] **daudzbērnu ģimenēm** [...]”.

1. Pie īpaši atbalstāmām ģimenēm tiek norādītas daudzbērnu ģimenes, kuras daudz biežāk tiek pakļautas nabadzības riskam, nekā ģimenes, kurās aug viens vai divi bērni. Tas tādēļ, ka bērnu vecāki ir divi, bet aprūpējamo bērnu skaits viņiem ir lielāks. Cerams, ka šī norma tiks ieviesta daudz vairāk respektēt daudzbērnu ģimeņu vajadzības un radīt daudz labvēlīgākus mehānismus šo ģimeņu un tajās augošo bērnu labklājības nodrošināšanai.

2. Saskaņā ar ANO Bērnu tiesību konvencijas 27. panta 2. un 3. daļu:

*“2. Vecāki vai viens no viņiem, vai citas par bērnu atbildīgas personas ir galvenie atbildīgie par bērna attīstībai nepieciešamo dzīves apstākļu nodrošināšanu **savu spēju un finansiālo iespēju robežās**.*

*3. Dalībvalstis saskaņā ar saviem apstākļiem un iespējām veic attiecīgus pasākumus, **lai sniegtu palīdzību vecākiem** un citām par bērnu atbildīgām personām šo tiesību īstenošanā, un vajadzības gadījumā nodrošina materiālo palīdzību un atbalsta programmas, īpaši attiecībā uz uzturu, apģērbu un mājokli.”*

4.3. “Valsts īpaši palīdz [...], **kā arī mātēm un tēviem, kuri bez otra vecāka gādā par bērniem**”.

1. Kā nākamā īpaši atbalstāmā ģimeņu kategorija minēti t.s. vientuļie vecāki. Taču uzreiz arī jāuzsver, ka pantā apzināti netiek lietoti vārdi “vientuļie vecāki”, lai tādējādi netiktu sekmēta bērnu vecāku faktiskā kopdzīve, nenoslēdzot laulību.

2. Tādējādi šis pants īpašu aizsardzību un atbalstu no valsts puses paredz vienam no vecākiem, ja:

- 1) otrs bērna vecāks ir miris;
- 2) bērnam nav noteikta paternitāte (tas ir, otrs bērna vecāks nav zināms);
- 3) otrs bērna vecāks ir tik slims, ka nespēj pats parūpēties par bērnu.

3. Tāpēc pantā tiek lietoti vārdi “[..] kuri bez otra vecāka gādā par bērniem”.

4. Vārds “gādā” saskan ar CL 177. pantu, saskaņā ar kuru līdz pilngadības sasniegšanai bērns ir vecāku **aizgādībā**.

5. Formulējums “mātes un tēvi, kuri bez otra vecāka gādā par bērnu” ir balstīts CL 177. un pārējos pantos lietotajā terminā “aizgādība”, kā arī CL 178. un 178.1. pantā noteiktajā regulējumā par “kopīgo aizgādību” un “atsevišķo aizgādību”. Tādēļ tiek lietots vārds “gādā” (tam ir viena sakne ar vārdu “aizgādība”) un “bez otra vecāka [gādā]” (norāda, ka negādā atsevišķi; resp. netiek lietots formulējums “mātes un tēvi, kuri atsevišķi gādā par bērniem”).

6. Līdz ar to piedāvātais formulējums attiektos tikai uz tiem vecākiem, kur otrs vecāks ir vai nu miris, vai arī bērnam nav noteikta paternitāte, vai otrs vecāks ir tik smagi slims, ka nespēj rūpēties par bērnu. Pārējie gadījumi, kuros abi vecāki ir dzīvi, bet dzīvo šķirti (veicot kopīgo aizgādību vai atsevišķo aizgādību), netiktu aptverti, un tādēļ šādi vecāki nevarētu baudīt īpašo konstitucionālo aizsardzību.

3. Projekta izstrādē iesaistītās institūcijas.

Projekts nav izstrādāts institūciju ietvaros.

4. Cita informācija.

1. Projektu izstrādājuši Saeimas vēlētāji – Latvijas Republikas pilsoņi (Satversmes 2., 64. un 78. p.; likuma “Par tautas nobalsošanu, likumu ierosināšanu un Eiropas pilsoņu iniciatīvu” 2. p.).

2. Satversmes 110. panta grozījumu projekts izstrādāts, pēc iespējas respektējot Satversmes **lakonisko stilu**. Taču lakoniskums nav bijis likuma grozījumu izstrādātāju galvenais mērķis.

2.1. Vissvarīgākais bijis – izstrādāt tādu panta grozījumu projekta redakciju, kas atspoguļotu tautas gribu un nākotnē novērstu iespēju nelabticīgiem Satversmes 110. panta interpretētājiem un piemērotājiem izmantot tieši šo lakoniskumu, lai *ielasītu* Satversmes 110. pantā to, kas tur nekad nav bijis ietverts un kas ir pretējs tautas vairākuma gribai un Satversmes ievadā skaidri noteiktajai Latvijas identitātei, kuru Eiropas kultūrtelpā kopš senlaikiem veido latviešu un lībiešu tradīcijas, latviskā dzīvesziņa, latviešu valoda, vispārcilvēciskās un kristīgās vērtības.

2.2. Izmantojot Satversmes ievadu Satversmes VIII nodaļas interpretācijā, nav pieļaujams atsaukties tikai uz ievadā minēto “saliedētas sabiedrības pamatu” (sk. ST 2020. gada 12. novembra sprieduma lietā Nr. 2019-33-01 12.3 punktu, 28.lpp.), vienlaicīgi pilnībā ignorējot jau minētos Latvijas identitātes elementus, kā arī tajā pašā ievadā minēto ikviena pienākumu “rūpēties par sabiedrības kopējo labumu, izturoties atbildīgi pret citiem, nākamajām paaudzēm, vidi un dabu”. Ar vārdu “daba” būtu jāsaprot ne tikai Latvijas flora, fauna un dabas ainava, bet arī cilvēka daba, kuras pamatā ir dabiska savienība starp vīrieti un sievieti kā ģimenes veidošanas pamats (sk. arī Vispārējās Cilvēktiesību deklarācijas 16. p.; ANO Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 23. p.; ANO Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 10.p. 1.d.). Tikai savienībā starp vīrieti un sievieti var dabiski dzimt bērni – Latvijas nākamās paaudzes.

2.3. Attiecībā uz Satversmes lakonisko stilu ir jāņem vērā arī Satversmes VIII nodaļas iekļaušana Satversmē tikai 1998. gada 15. oktobrī (sk.: Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. gada 23. oktobris, Nr. 308/312). Šīs nodaļas saturs aptuveni atbilst 1991. gada 10. decembrī pieņemtajam un spēku zaudējušajam konstitucionālajam likumam “Cilvēka un pilsoņa tiesības un pienākumi” (sk.: konstitucionālais likums “Cilvēka un pilsoņa tiesības un pienākumi”. Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1992. gada 30. janvāris, Nr. 4). Atšķirībā no pārējām Satversmes nodaļām, Satversmes VIII nodaļa ir veltīta specifiskajai cilvēka pamattiesību un pamatbrīvību jomai, kur tiesību normu lakoniskais stils nav pārāk vēlams un tādēļ nevar arī būt šādu tiesību normu izstrādes būtiska prasība. Turklāt Satversmes Pamattiesību nodaļas izstrādātāji ir paši apzinājušies trūkumus, kas saistīti ar vēlmi saglabāt šiem grozījumiem Satversmes valodas un juridiskās tehnikas stilu (sk.: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 16.lpp.).

2.4. Satversmes 110.pants ir formulēts valsts pozitīvā pienākuma formā. Šādā gadījumā lakonisks juridiskais stils nav vēlams, jo lakoniskums ne tikai skar tiesību normas formas stilu, bet var būtiski ietekmēt arī tajā iekļauto tiesību, pienākumu un jēdzienu interpretāciju un tādējādi šīs tiesību normas saturu. Ir svarīgi arī atzīmēt, ka valsts pozitīvā pienākuma gadījumā tiesību normai būtu jābūt daudz skaidrākai un saprotamākai, nekā tas pieļaujams valsts negatīvā pienākuma gadījumā. Tas savukārt ietekmē tiesību normas lakoniskā stila ievērošanas robežas.

3. Latviskā dzīvesziņa.

3.1. Latvijas Dievturu sadraudze ir uzsvērusi, ka latviešu tautas dzīvesziņā neskaitāmu paaudžu pieredzē izveidojušās ģimenes un dzīves godu tradīcijas ir latviešu patības un izdzīvošanas pamatā. Nav pieļaujama nepārdomāta tiesisko normu ieviešana, kas varētu kropļot seno mantojumu, grozot jēdzienu saturu. Valodas pētījumi liecina, ka vārdiem “ģimene” un “ģints” ir ļoti sena izcelsme, tāpēc droši var apgalvot, ka tikpat sena ir arī pati ģimene. Latviskā ģimenes jēdziena būtība nav tikai juridiskā civilstāvokļa aktā, bet arī ģimeniski tikumisko vērtību kultūrvēsturiskajā piederībā. Ģimene ir viss kopums, kas ar radniecības saitēm apvieno visas dzīvas pēctecīgās paaudzes (bērni, vecāki, vecvecāki). Caur to uzturētā un paustā godu rituālā forma un attiecību tikumiskās vērtības ir arī garīguma saites ar ģimenes un dzimtas tradīcijām un tautas kultūras mantojumu kopumā. (Sk.: Latvijas Dievturu sadraudzes viedoklis par ģimeni. Pieejams šeit: <https://dievturi.blogspot.com/2021/01/latvijas-dievturu-sadraudzes-viedoklis.html>).

3.2. Pastāv viedoklis, ka Latvijas tiesību sistēmā latviskās tradīcijas nekad nav tikušas iedibinātas. Tomēr, izpētot vēsturiskos Latvijas tiesību avotus, ir pamats secināt, ka tiesību sistēma Livonijā tika veidota atbilstoši Rietumeiropas feodālo valstu paraugam, kas cita starpā ietvēra arī vietējo paražu tiesību respektēšanu un materializēšanu. Latviskās tiesiskās tradīcijas netika iznīcinātas, nodibinot Livonijā Rietumeiropai raksturīgo tiesību modeli. Šajā vēstures periodā tās no nerakstītas mutvārdu tradīcijas ieguva rakstveida un oficiālu formu. Tā kā mutvārdu tradīcija – dainas, pasakas, teikas, ticējumi un tautasdziesmas – tika apkopotas un rakstveidā fiksētas tikai 19.gs. otrajā pusē, secināms, ka latviešu paražu tiesības rakstveidā ir fiksētas sešsimt gadus agrāk un ir pirmā rakstiski fiksētā latviešu kultūras forma. (Sk.: Smiltēna A. Latvijas rakstīto tiesību pirmsākumi un nerakstītā latviskā dzīvesziņa. Grām: Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā. Latvijas Universitātes 73. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU akadēmiskais apgāds, 2015., 389., 393.lpp.).

4. Kristīgās vērtības.

4.1. Atsaucē uz “kristīgajām vērtībām” norāda uz latviešu nācijas, Latvijas tautas un Latvijas valsts piederību noteiktai civilizācijai, konkrēti – Eiropas (jeb, plašāk runājot, Rietumu) civilizācijai, bet Eiropas (Rietumu) civilizācijas pamatā ir noteikts skaits pamatatziņu un pamatvērtību, kas nāk tieši no kristīgās reliģijas dogmām un postulātiem.

4.2. Diemžēl vārdkopu “kristīgās vērtības” ar laiku sāk piepildīt ar citu saturu – arī attiecībā uz izpratni par to, kas ir ģimene. Tādējādi notiek mēģinājumi paplašināt ģimenes un laulības izpratni. Kristīgās vērtības ir tās, kas atklāj, ka laulība un ģimene ir savienība starp vīrieti un sievieti. Kristīgās vērtības atgādina, ka vispārcilvēciskās vērtības saglabā savu spēku, ceļ sabiedrību un nodrošina tās ilgtspēju tikai tad, ja tās neatkāpjas no dabiskā likuma, kas ierakstīts cilvēka būtības dziļumos, un dievišķās atklāsmes (piemēram, desmit baušļi), ko mums atklāj kristietība. Tādējādi kristīgās vērtības stāv vispārcilvēcisko vērtību sardzē un tās aizsargā no subjektīviem izkropļojumiem. (Sk.: Stankevičs Z. *Ceturtais sarunas par Latviju – Satversme. Vispārcilvēciskās un kristīgās vērtības.* (29.10.2019.) Audioieraksts pieejams: <https://www.satv.tiesa.gov.lv/press-release/ceturta-sarunas-par-latviju-satversme-visparcilveciskas-un-kristigas-vertibas/>)

4.3. Gan Satversmes ievadā minēto kristīgo vērtību kā Latvijas identitāti veidojošu konstitucionālu vērtību vārdā, gan Latvijas tautas ilgtspējas vārdā iecerēto Satversmes grozījumu mērķis ir stiprināt laulību un ģimeni un aizsargāt to no subjektīviem izkropļojumiem un nepamatoti mēģinājumiem paplašināt to izpratni, piepildot ar saturu, kas pretējs kristīgajām vērtībām un dabiskajam likumam.

5. Satversmes 110. panta grozījumu projektā pants ir sadalīts **divās daļās** bez šo daļu numerācijas. Abas daļas vienu no otras atdala atstarpe (līdzīgi tam, kā tas ir Satversmes 14., 18., 32., 66., 68., 79. un 101. pantā);

1) pirmā daļa regulē laulības, ģimenes, bērnu un vecāku tiesību aizsardzību un atbalstu no valsts puses;

2) otrā daļa uzsver gadījumus, kuros valsts **īpaši** palīdz noteiktām vecāku, bērnu un ģimeņu kategorijām. Analogiska struktūra ir arī pašreiz spēkā esošajam Satversmes 110.pantam. Sadalījums divās daļās Satversmes 110. pantu padarīs pārskatāmāku.

6. Iespējamie iebildumi, atsaucoties uz “**starptautiskajiem standartiem**”, ir juridiski pilnīgi nepamatoti.

6.1. Nav un nevar būt neviena Latvijai saistoša starptautiskā līguma, ar kuru jebkurai suverēnai valstij būtu aizliegts rīkot referendumus (tautas nobalsošanas) šādos vai līdzīgos jautājumos.

6.2. Dažādu starptautisko organizāciju ieteikumi un rezolūcijas šīs valsts pamatlikumā nostiprinātās tiesības ierobežot nevar, jo tiem nav saistoša juridiska spēka (sk. piem.: Revised Statute of the European Commission for Democracy through Law, Art. 3(2) (adopted by the Committee of Ministers on 21 February 2002 at the 784th meeting of the Ministers' Deputies), Resolution (2002)3. Pieejams: https://www.venice.coe.int/WebForms/pages/?p=01_01_Statute; sk. arī: W.Hoffmann-Riem. The Venice Commission of the Council of Europe – Standards and Impact // The European Journal of International Law, Vol. 25, No. 2, 2014, p. 580).

6.3. Pat ja pieņemtu, ka šādiem nesaistošiem starptautisko organizāciju ekspertu grupu dokumentiem ir augstāks juridiskais spēks par Satversmi (kas tā nav un nevar būt) un apgalvotu, ka par iesniegto likumprojektu Satversmes 110. panta grozījumiem nedrīkst rīkot tautas nobalsošanu, jo 110. pants attiecoties uz cilvēktiesībām, tad tik un tā šāds apgalvojums neizturētu kritiku, jo: 1) apzīmējums “cilvēktiesības” ir pārāk plašs, lai uz to pamata atteiktu tautas nobalsošanu; 2) šāds apgalvojums faktiski liegtu tautai konstitūcijā nostiprināt savas cilvēktiesības lielākā mērā; 3) lai ieteikums par cilvēktiesībām kā šķērslī tautas nobalsošanai vispār būtu juridiski spējīgs darboties, tas vispirms būtu jāietver pašā konstitūcijā (Satversmes 73.p.).

6.4. Turklāt – jautājumi, par kuriem Latvijā nevar rīkot tautas nobalsošanu (referendumu), ir izsmeļoši uzskaitīti Satversmes 73. pantā. Šis saraksts nav paplašināms tiesību normu interpretācijas ceļā. Satversmes 73. pants ir konstitucionāla ranga tiesību norma.

7. Iesniedzamie Satversmes 110. panta grozījumi pilnībā atbilst Satversmei, Latvijas Republikas noslēgtajiem starptautiskajiem līgumiem, ANO Vispārējai Cilvēktiesību deklarācijai un Latvijas Republikas likumiem (sk. iepriekš un turpmāk).

8. Referendumi citās Eiropas valstīs (īss apskats).

8.1. 2012. gada 25. martā **Slovēnijā** notika referendums par jauno ģimenes tiesību likuma stāšanos spēkā. Situācijas apraksts:

1) 2012. gada 3. martā Slovēnijas parlaments pieņēma jaunu ģimenes tiesību likumu, kas faktiski pielīdzināja laulībai jebkuru divu, arī viendzimuma personu, savienību. Izņēmums bija viendzimuma personu tiesības adoptēt bērnus. Izmantojot savas konstitūcijā paredzētās tiesības, Slovēnijas sabiedrības iniciatīvas grupa savāca nepieciešamos 40 000 parakstus, lai ierosinātu referendumu par parlamenta pieņemto likumu (sk. <https://web.archive.org/web/20131203021939/http://www.sta.si/en/vest.php?s=a&id=1722536>);

2) rezultātā, piedaloties 30,1% balsstiesīgajiem vēlētājiem, no kuriem 54,55% (jeb 278 330 vēlētāji) balsoja “pret”, bet 45,37% (jeb 231 196 vēlētāji) balsoja “par”, likuma teksts tika noraidīts (sk. <https://web.archive.org/web/20120328175018/http://volitve.gov.si/Druzinski2012>);

3) 2015. gada 3. martā Slovēnijas parlaments pieņēma grozījumus “Laulību un ģimenes attiecību likumā”, nosakot, ka laulība ir “divu personu savienība”, nevis vīrieša un sievietes savienība (sk.

<https://www.icj.org/wp-content/uploads/2013/05/Slovenia-Marriage-and-Family-Relations-Act-1977-eng.pdf>), kā to noteica likuma iepriekšējā redakcija (sk. <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO7083&d-49683-s=2&d-49683-p=1&d-49683-o=2>);

4) sabiedrības iniciatīvas grupa arī šoreiz savāca nepieciešamos 40 000 parakstus un, pamatojoties uz Konstitūcijas 90. pantu, aicināja parlamentu izsludināt referendumu. Parlaments 2015. gada 26. martā šādu aicinājumu noraidīja, pamatojoties uz 2013. gadā pieņemtajiem grozījumiem Konstitūcijas 90. pantā, kas ierobežoja referendumu rīkošanas tiesības atsevišķos jautājumos (sk. https://politicalscience.ccu.edu/sites/politicalscience.ccu.hu/files/attachment/basicpage/1096/alenska.krasovec_1.pdf);

5) 2015. gada 22. oktobrī Konstitucionālā tiesa lēma, ka parlamentam nav tiesību pasludināt šāda referenduma rīkošanu par antikonstitucionālu (sk. <https://au.news.yahoo.com/slovenia-court-allows-referendum-on-halting-gay-marriage-29884850.html>), un parlaments bija spiests izsludināt referendumu, kas notika 2015. gada 20. decembrī;

6) saskaņā ar Konstitūcijas 90. pantu likums referendumā tiek noraidīts, ja, piedaloties vismaz vienai piektajai daļai vēlētāju, vairākums referendumā nobalso "pret". Referendumā piedalījās 1 715 518 vēlētāju jeb 36,38% no kopējo vēlētāju skaita, kas bija vairāk par nepieciešamajiem 20%. 63,51% no derīgajiem biļeteniem bija balsojumi "pret" šo likumprojektu, bet tikai 36,49% to atbalstīja. Līdz ar to, Slovēnijas tauta notikušajā referendumā noraidīja parlamenta likumprojektu par laulību kā divu personu savienību (sk. <https://www.reuters.com/article/us-slovenia-rights-idUSKBN0U30BS20151220>).

8.2. 2013. gada 1. decembrī **Horvātijā** notika konstitucionālais referendums. Situācijas apraksts:

1) balsstiesīgajām personām bija jāatbild uz jautājumu: "Vai jūs piekrītat nostiprināt laulību kā savienību starp vīrieti un sievieti Horvātijas konstitūcijā?";

2) referendumu rosināja Horvātijas parlaments, pamatojoties uz sabiedriskas kustības "Ģimenes vārdā" ("*U ime obitelji*") savāktajiem 683 948 parakstiem. Referendumā piedalījās 37,88% vēlētāju un 65,87% jeb 946 433 vēlētāji izteicās par labu konstitūcijas grozījumiem, bet 33,51% jeb 481 534 vēlētāji bija pret šādiem grozījumiem konstitūcijā. (Sk. <https://www.usud.hr/en/history-and-development-croatian-constitutional-judicature#12>);

3) pamatojoties uz referenduma rezultātiem, 2014. gada 15. janvārī konstitūcijas 62. pants tika papildināts ar jaunu otro daļu, kas nosaka laulību kā vīrieša un sievietes savienību. (Sk. <https://www.usud.hr/sites/default/files/dokumenti/The consolidated text of the Constitution of the Republic of Croatia as of 15 January 2014.pdf>).

8.3. 2015. gada 7. februārī **Slovākijā** notika referendums. Situācijas apraksts:

1) referenduma mērķis bija – nostiprināt pirms gada Konstitūcijā ietverto laulības kā vīrieša un sievietes savienības jēdzienu (sk. <https://www.bbc.com/news/world-europe-31170464>). Iniciatīvas grupai savācot 400 000 parakstu, kas pārsniedza Konstitūcijas 95. pantā noteikto 350 000 parakstu minimumu (sk. <https://www.prezident.sk/upload-files/46422.pdf>). Slovākijas parlaments atbalstīja

referenduma rīkošanu, bet prezidents izsludināja referendumu datumu (sk. <https://spectator.sme.sk/c/20052785/president-announces-the-referendum-on-protection-of-the-family.html>), iepriekš pārbaudot referendumu jautājumu atbilstību Konstitūcijai Konstitucionālajā tiesā (Konstitūcijas 95. pants);

2) referendumā balsstiesīgajiem iedzīvotājiem tika uzdoti trīs jautājumi:

- “Vai piekrītat tam, ka tikai viena vīrieša un vienas sievietes savienība ir saucama par laulību?”
- “Vai piekrītat tam, ka viendzimuma pāriem vai grupām nebūtu atļaujams adoptēt bērnus?”
- “Vai piekrītat tam, ka skolas bez bērna vai vecāku piekrišanas nedrīkst mācīt bērniem par seksuālo uzvedību un eitanāziju?”;

3) ceturto referendumu jautājumu par reģistrētām partnerattiecībām atcēla Konstitucionālā tiesa, atzīstot tikai pirmos trīs jautājumus par atbilstošiem Konstitūcijai (sk. <http://web.archive.org/web/20141209034357/https://abcnews.go.com/International/wireStory/slovakia-hold-referendum-sex-marriage-27218382>);

4) referendumu dalībnieku skaits nerasniedza nepieciešamos 50% no balsstiesīgo iedzīvotāju skaita, lai referendums tiktu atzīts par notikušu saskaņā ar Konstitūcijas 98. pantu (sk. <https://www.prezident.sk/upload-files/46422.pdf>). Referendumā piedalījās tikai 21,41% no balsstiesīgajiem iedzīvotājiem. Uz pirmo jautājumu “jā” atbildēja 94,50% jeb 892 719 referendumu dalībnieku, uz otro jautājumu pozitīvu atbildi sniedza 92,43% jeb 873 224 cilvēki, bet uz trešo – 90,32% jeb 853 241 balsotāji (sk. <https://archive.ph/20150208063828/http://volbysr.sk/en/tab01.html>).

8.4. **Īrijā** 2015. gada 22. maijā notika referendums par viendzimuma laulību statusu jeb “referendums par trīsdesmit ceturto grozījumu Konstitūcijā” (sk. <https://www.irishtimes.com/news/politics/marriage-referendum/legal-bids-to-challenge-same-sex-marriage-result-due-1.2237552>). Situācijas apraksts:

1) balsstiesīgajiem iedzīvotājiem tika piedāvāts izteikt viedokli par grozījumiem Konstitūcijā, kas noteica, ka laulība var tikt noslēgta starp jebkurām divām personām (sk. http://www.irishstatutebook.ie/eli/cons/en/html#article25_5_4);

2) grozījumus sākotnēji rosināja Konstitucionālais Konvents 2013. gadā (sk. <https://web.archive.org/web/20130822105439/https://www.constitution.ie/AttachmentDownload.ashx?mid=42285e46-fae2-e211-a5a0-005056a32ee4>), un saskaņā ar Īrijas Konstitūciju jebkurš grozījums Konstitūcijā ir jāpārņem tautas referendumā;

3) referendums notika un tajā piedalījās vairāk kā puse no balsstiesīgajiem iedzīvotājiem (60,52%);

4) “par” grozījumiem nobalsoja 62,07% jeb 1 201 607 iedzīvotāju, “pret” nobalsoja 37,93% jeb 734 300 iedzīvotāju (sk. <http://www.irisoifigiuii.ie/currentissues/Ir260515.PDF#page=3>).

8.5. 2018. gada 6. un 7. oktobrī **Rumānijā** notika referendums (sk. http://referendum2018.bec.ro/wp-content/uploads/2018/10/prezenta_16.01.pdf). Situācijas apraksts:

1) balsstiesīgajiem iedzīvotājiem tika piedāvāts izteikt viedokli par Konstitūcijas 48. panta grozījumiem, nosakot, ka laulība ir savienība starp vīrieti un sievieti, nevis savienība starp laulātajiem, kā tas noteikts Konstitūcijā (sk. http://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?den=act2_2&par1=2#t2c2s0sba48);

2) referendumu rosināja iniciatīvas grupa, kura iepriekšējā gadā šim nolūkam bija savākusi tuvu 3 miljonus parakstu (sk. <https://www.romania-insider.com/initiative-changing-family-definition-romanian-constitution-voted-deputies>);

3) Rumānijas parlaments atbalstīja referenduma rīkošanu, tomēr vairākas reizes pārcēla referenduma datumus, par ko 2018. gada 14. septembrī divas starptautiskas organizācijas iesniedza sūdzību Konstitucionālajā tiesā pret šādiem Konstitūcijas grozījumiem (sk. <https://www.euronews.com/2018/09/14/legal-challenge-over-romania-s-homophobic-gay-marriage-referendum>). Tiesa atzina, ka nepastāv šķēršļi šāda referenduma rīkošanai (sk. <https://news.sky.com/story/romanian-court-gives-go-ahead-for-homophobic-referendum-11500638>), un referendums notika;

4) neskatoties uz to, ka 2014. gadā minimālais referenduma dalībnieku skaita sliekšnis tika pazemināts no 50% uz 30%, 2018. gada 6. un 7. oktobra referenduma kopējo dalībnieku skaits sasniedza tikai 21,1%, kas nozīmēja, ka referendumu nevar uzskatīt par notikušu. Kopumā par laulībām kā vīrieša un sievietes savienību nobalsoja 3 531 732 balsstiesīgie iedzīvotāji jeb 93,4%, bet “pret” nobalsoja 249 412 jeb 6,6% balsstiesīgo iedzīvotāju (sk. http://referendum2018.bec.ro/wp-content/uploads/2018/10/prezenta_16.01.pdf).

II. Tiesību akta projekta ietekme uz sabiedrību, tautsaimniecības attīstību un administratīvo slogu

1. Sabiedrības mērķgrupas, kuras tiesiskais regulējums ietekmē vai varētu ietekmēt

Jebkurš Latvijas iedzīvotājs.

2. Tiesiskā regulējuma ietekme uz tautsaimniecību un administratīvo slogu

Projekts šo jomu neskar.

Valsts ekonomiskā un sociālā atbalsta pasākumi bērnu ar invaliditāti vecākiem, daudz bērnu ģimenēm, kā arī mātēm un tēviem, kuri bez otra vecāka gādā par bērniem, ir veicami ikgadējā budžeta likuma ietvaros, kā arī ietverami speciālajos likumos un likumpakārtotajos aktos.

III. Tiesību akta projekta ietekme uz valsts budžetu un pašvaldību budžetiem.

Projekts šo jomu neskar.

IV. Tiesību akta projekta ietekme uz spēkā esošo tiesību normu sistēmu.

1. Nepieciešamie saistītie tiesību aktu projekti.

Nav.

2. Atbildīgā institūcija.

Nav.

3. Cita informācija.

1. Attiecībā uz jēdzienu “**ģimene**” tiesību akta projekts precizē Satversmi, saskaņojot to ar jau šobrīd spēkā esošām normām, kas paredzētas CL 214. pantā (“ģimene šaurākā nozīmē”) un CL Ģimenes tiesību daļas Trešajā nodaļā “Radniecība un svainība” (attiecībā uz jēdziena “ģimene plašākā nozīmē” sistēmisko interpretāciju). Minētais *mutatis mutandis* attiecas arī uz CL Ģimenes tiesību daļas Otrās daļas Otro apakšnodaļu “Adopcija” (sk. arī šīs anotācijas I sadaļu). Līdz ar to projekts nekādi nesašaurina un citādi nemaina Satversmes 110. pantā esošo jēdzienu “ģimene”, bet gan tikai to konkretizē jeb padara skaidrāku.

2. Attiecībā uz Satversmes 110. panta grozījumu projekta otrajā daļā minētajām **īpašas rūpes prasošām personu kategorijām** tiek konkretizēts un skaidri norādīts no Satversmes pašreizējās 110. panta redakcijas jau tagad izrietošā valsts pienākuma saturs. Projekts skaidrāk izdala un pasvīturo šādas personu kategorijas:

1) par bērniem ar invaliditāti gādājošie vecāki;

2) daudzbērnu ģimenes;

3) mātes un tēvi, kuri bez otra vecāka gādā par bērniem,

un nosaka, ka valstij tām *īpaši* jāpalīdz (nevis tikai jāaizsargā un jāatbalsta). Pašreizējā Satversmes 110. panta redakcijā minētās personu kategorijas subsumējamas jēdzienos “vecāki”, “bērni” un valsts pienākums ir tās “aizsargāt un atbalstīt” (nenorādot uz *īpašu* atbalstu). Līdz ar to, izstrādājot jaunus normatīvos tiesību aktus vai grozot esošos, likumdevējam turpmāk būs jāvelta īpaša uzmanība minētajām personu kategorijām.

V. Tiesību akta projekta atbilstība Latvijas Republikas starptautiskajām saistībām.

1. Saistības pret Eiropas Savienību.

1. Likumprojekts šo jomu neskar.

2. Saskaņā ar Līguma par Eiropas Savienību (konsolidētā versija) (turpmāk – LES) 4. panta 2. punkta pirmo teikumu “Savienība respektē dalībvalstu vienlīdzību saistībā ar Līgumiem, kā arī to *nacionālo identitāti*, kas raksturīga to politiskajām un *konstitucionālajām pamatstrukturām* [..]”.

3. Pašlaik Eiropas Savienības tiesā (turpmāk – EST) izskatīšanā atrodas lieta Nr. C-490/20 *V.M.A. pret Stoliczna obshtina* (prejudiciālo jautājumu uzdeva Bulgārijas tiesa), kurā EST vēl nav taisījusi spriedumu, taču 2021. gada 15. aprīlī ir publicēti EST ģenerālvokātes J. Kokotes (*J. Kokott*) secinājumi, kuros attiecībā uz minēto LES pantu dalībvalstu ģimenes tiesību kontekstā ir norādīts sekojošais:

1) EST jau iepriekš ir netieši atzinusi (savā 2018. gada 5. jūnija spriedumā lietā C-673/16 *Coman u.c.*, 42. un 43. punkts), ka tiesību normas, kas regulē laulību, ir nacionālās identitātes daļa saskaņā ar LES 4. panta 2. punktu (sk. secinājumu 76. punktu);

2) ģimenes tiesības ir īpaši jūtīga joma, ko raksturo koncepciju un vērtību daudzveidība dalībvalstu un to veidojošo sabiedrību līmenī. **Ģimenes tiesības** - vai nu uz tradicionālām, vai “modernākām” vērtībām balstītas – ir valsts paštēla izpausme gan politiskā, gan sociālā aspektā. [...] tās **ir nacionālās identitātes izpausme, kas raksturīga politiskajām un konstitucionālajām pamatstruktūrām** (sk. secinājumu 77. punktu);

3) juridiskā ziņā **definīcija, kas ir ģimene** vai kāds no tās locekļiem, skar sabiedrības pamatstruktūras. Tādēļ šī definīcija **var ietilpt dalībvalsts nacionālajā identitātē** LES 4. panta 2. punkta izpratnē (sk. secinājumu 79. punktu);

4) nacionālās identitātes mērķis – saglabāt politiskajās un konstitucionālajās pamatstruktūrās īpašo pieeju, kas raksturīga katrai dalībvalstij (sk. secinājumu 87. punktu);

5) tā kā Eiropas Savienībai nav kompetences šajā jomā, tad valstu ģimenes tiesības principā nav pakļautas pārbaudei Eiropas Savienības Pamattiesību Hartas kontekstā, jo dalībvalstis šajā jomā neīsteno Savienības tiesības Hartas 51. panta 1. punkta izpratnē. Ņemot vērā šīs jomas īpaši jūtīgo raksturu un būtisko nozīmi, tā var ietilpt nacionālajā identitātē LES 4. panta 2. punkta izpratnē, un tas nozīmē, kas Savienība respektē vērtību un koncepciju atšķirības (sk. secinājumu 98. punktu).

4. No iepriekš minētā izriet, ka LES 4. panta 2. punkts pilnībā pieļauj, ka ģimenes jēdziena definīcija ir dalībvalstu nacionālās identitātes sastāvdaļa, kas raksturīga politiskajām un konstitucionālajām pamatstruktūrām. Savukārt Satversmes Ievadā skaidri noteikts, ka “*Latvijas identitāti* Eiropas kultūrtelpā kopš seniem laikiem *veido* latviešu un lībiešu tradīcijas, latviskā dzīvesziņa, latviešu valoda, vispārcilvēciskās un kristīgās vērtības [...]”. Nosauktie Latvijas identitāti veidojošie elementi ietekmē arī ģimenes jēdziena izpratni Latvijas tiesību sistēmā. Saskaņā ar LES 4. panta 2. punktu Eiropas Savienība respektē šo Latvijas nacionālās identitātes elementu – ģimenes jēdziena juridisko definīciju. Diemžēl ST savā 2020. gada 12. novembra spriedumā lietā Nr. 2019-33-01 šos Latvijas identitātes svarīgos elementus apzināti vai neapzināti ir vulgarizējusi un noniecinājusi, nodēvējot tos par “sabiedrībā pastāvošiem stereotipiem”.

2. Citas starptautiskās saistības

1. Tiesību akta projekts neattiecas uz jaunu starptautisko saistību ieviešanu.

2. Tiesību akta projekts atbilst jau esošajām Latvijas Republikas starptautiskajām saistībām, kas izriet no šādiem Latvijas Republikai saistošiem starptautiskajiem līgumiem un citiem starptautiskajiem dokumentiem (piemēram, deklarācijām):

1) ANO Vispārējās Cilvēktiesību deklarācijas 16. pants, 26. panta trešā daļa;

2) ANO Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 18. panta ceturrtā daļa un 23. pants;

3) ANO Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 10. panta pirmā daļa;

4) ANO Bērnu tiesību aizsardzības konvencijas 7. un 8. pants, kā arī 18. panta pirmā un otrā daļa, 23. panta otrā daļa un 27. panta otrā un trešā daļa;

5) ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 23. pants;

6) Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 12. pants un Pirmā papildprotokola 2. pants;

7) Līguma Par Eiropas Savienību (konsolidētā versija) 4. panta 2. punkta pirmais teikums, saskaņā ar kuru “Savienība respektē dalībvalstu vienlīdzību saistībā ar Līgumiem, kā arī to *nacionālo identitāti*, kas raksturīga to politiskajām un *konstitucionālajām pamatstrukturām* [...]”.

3. Cita informācija.

Par Latvijas Republikas starptautiskajām saistībām sk. arī šīs anotācijas I sadaļu.

VI. Sabiedrības līdzdalība un komunikācijas aktivitātes.

1. Plānotās sabiedrības līdzdalības un komunikācijas aktivitātes saistībā ar projektu.

1. Tiesību akta (Satversmes grozījumu) projekta īpatnība ir tā, ka tas ir izstrādāts un tālāk tiks virzīts izskatīšanai Satversmes 64. un 78. pantā paredzētajā procedūrā, pamatojoties uz principu, saskaņā ar kuru likumdošanas tiesības pieder Saeimai, kā arī tautai Satversmē paredzētajā kārtībā un apmēros (Satversmes 64.p.).

2. Tiesību akta projektam vispirms jāsavāc ne mazāk kā 1/10 daļas vēlētāju paraksti, un tikai tad to varēs iesniegt Valsts Prezidentam nodošanai Saeimai (Satversmes 78.p. pirmais teikums). Ja Sacima to nepieņems bez pārgrozījumiem pēc satura, tad Satversmes grozījumu projekts būs nododams tautas nobalsošanai (Satversmes 78.p. otrais teikums; likuma “Par tautas nobalsošanu, likumu ierosināšanu un Eiropas pilsoņu iniciatīvu” 1.panta 4.punkts).

3. Saeimā izskatīšanā pašlaik atrodas partijas “Nacionālā Apvienība” izstrādātais un 2021.gada 7.janvārī iesniegtais likumprojekts “Grozījums Latvijas Republikas Satversmē”, Nr. 893/Lp13 (pieejams šeit: <https://titania.saeima.lv/LIVS13/SaeimaLIVS13.nsf/0/A38F6751399F389CC225865600317857?OpenDocument>), kas paredz izdarīt grozījumus Satversmes 110. pantā.

2. Sabiedrības līdzdalība projekta izstrādē.

1. Tiesību akta projekts ir tapis kā sabiedrības dabiska un loģiska reakcija uz diviem Satversmes tiesas spriedumiem (2020. gada 12. novembra spriedumu lietā Nr. 2019-33-01 un 2021. gada 8. aprīļa spriedumu lietā Nr. 2020-34-03) un Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2021. gada 7. jūnija kopsēdes lēmumu lietā Nr. SKA-[B]/2021.

2. Pēc Satversmes tiesas 2020. gada 12. novembra sprieduma lietā Nr. 2019-33-01 pasludināšanas 2020. gada 25. novembrī platformā *ManaBalss.lv* (turpmāk – *ManaBalss*) tika iesniegta pilsoņu iniciatīva ar prasību “likumdevējam Satversmē jānostiprina dabiskas ģimenes tiesiskā atzīšana, aizsardzība un atbalsts no valsts un sabiedrības puses, kā arī jāaizsargā bērna tiesības uz māti sievieti un tēvu vīrieti, nākotnē nepieļaujot to pārdefinēšanu, piemēram, par “vecāku Nr. 1” un “vecāku Nr. 2”. Tā kā pilsoņu iniciatīvas iesniegumā tika prasīts Latvijas pamatlikuma – Satversmes – grozījums, *ManaBalss* apgalvoja, ka tā vērtēšanai esot piesaistījusi vairākus konstitucionālo tiesību zinātniekus un citus juristus. Piesaistītie juristi norādījuši uz iespēju *ManaBalss* kā nevalstiskas organizācijas platformai šo iniciatīvu publicēt, kas veicinātu sabiedrības daļas nostājas izpaušmi un veselīgu politiskās diskusijas daļu. Tomēr tie arī skaidri iezīmējuši, ka šāda iniciatīva nebūtu reāli ieviešama Latvijas Republikas likumdošanā. Pamatojoties publiski pieejamajos *ManaBalss* iniciatīvu kvalitātes kritērijos un organizācijas darba stratēģijā, kas fokusējas tieši uz praktiski ieviešamām likumdošanas un rīcībpolitikas iniciatīvām, *ManaBalss* komanda nolēma attiecīgo iniciatīvas iesniegumu nublicēt. Pamatojums: 1) iesūtītā iniciatīva esot jāskata kontekstā ar nesenā Satversmes tiesas spriedumu, kas atzīstot viendzimuma pāra tiesības uz bērna dzimšanas atvaļinājumu. Praktiski tas nozīmējot, ka valstij esot pienākums aizsargāt arī viendzimuma partneru ģimenes, tāpēc esot paredzami grozījumi virknē likumu; 2) Satversmes tiesas spriedums esot saistošs arī likumdevējam, uzliekot par pienākumu salāgot attiecīgās likumu normas. Arī konservatīvi politiķi atzīstot, ka pēc šā sprieduma Saeimai ir jāmaina visi likumi, kas patlaban neaizsargājot visas ģimenes; 4) runa esot par ģimeni, kas likumos nav skaidri definēta, un tuvākajā nākotnē šis jautājums ne vien būs politiskajā dienaskārtībā, bet tā izskatīšanā Saeimai saistošs būs arī nesenais Satversmes tiesas spriedums. Ar to esot jāreķinās arī publiskajās diskusijās – šim spriedumam valstī ir augstākā autoritāte; 4) ne vien likumdevējs, bet arī jebkurš pilsoņu kopums nevarot aicināt pieņemt tādu likumprojektu, kas pārkāpjot personu pamattiesības, kas izrietot no šā Satversmes tiesas sprieduma. Kā Saeimas, tā jebkura tautas kopuma rīcības brīvība šai gadījumā tiesiski esot ierobežota, un tā nevarot būt pretrunā vispārējiem tiesību principiem un pārkāpt personām piešķirtās pamattiesības; 5) līdz ar to arī iniciatīvas “Par dabiskas ģimenes aizsardzību Latvijas Republikas Satversmē” aicinājums esot pretrunā Satversmes tiesas sniegtajai Satversmes interpretācijai. Neatkarīgi no eventuāli gūtā sabiedrības atbalsta jebkāda formā – vai tā būtu iniciatīva *ManaBalss*, vai kā citādi – Latvijā par likumu kļūt tas nevarot (sk. Kāpēc ManaBalss izlēma nublicēt iniciatīvu "Par dabiskas ģimenes aizsardzību Latvijas Republikas Satversmē". Pamatojums un juridiskie atzinumi, 09. Dec (2020). Pieejams šeit: https://manabalss.lv/site_posts/kapec-manabalss-izlema-nepublicet-iniciativu-par-dabiskas-ģimenes-aizsardzibu-latvijas-republikas-satversme-pamatojums-un-juridiskie-atzinumi). Kā

redzams, platforma *ManaBalss* ar apšaubāmu juridisko pamatojumu un bez nevienas atsauces uz tiesību normām 2020. gada 9. decembrī atteica Latvijas pilsoņiem realizēt savas Satversmes 2. un 64. pantā paredzētās konstitucionālās tiesības. Tā kā *ManaBalss* nav norādījusi viņu pieaicināto juristu vārdus, nav iespējams pārliecināties par to, vai šie juristi ir bijuši saistīti ar Satversmes tiesas procesu lietā Nr.2019-33-01. Ja tomēr pieaicinātie juristi ir bijuši kaut kādā veidā saistīti ar minēto procesu, tad šāda situācija būtu uzskatāma par neētisku, taču sabiedrībai diemžēl netika nodrošināta iespēja par to pārliecināties.

3. Tiesību akta projekta izstrādē piedalījās vairāki Latvijas juristi, t.sk. tiesību zinātņu doktori un zvērināti advokāti. Tiesību akta projekta teksts ir saskaņots ar valodniekiem.

3. Sabiedrības līdzdalības rezultāti.

1. Konsultācijas ar sabiedrību par ģimenes jēdzienu notikušas dažādos veidos, piemēram, aicinot pievienoties *Memorandum ģimenes vērtību stiprināšanai*, kurā viens no punktiem nosaka: “Latvijas kā stipras un ilgtspējīgas valsts pamats ir ģimene, kas balstīta laulībā starp vīrieti un sievieti. Tā ir labvēlīgākā un drošākā vide bērnu attīstībai. Šādas ģimenes aizsardzība jānodrošina, veidojot valsts politiku, izstrādājot normatīvos aktus un plānošanas dokumentus.” *Memorandum ģimenes vērtību stiprināšanai* līdz 2021.gada 15.jūlijam bija pievienojušās 249 juridiskās personas (108 nevalstiskās organizācijas, 59 uzņēmumi un 82 draudzes) un 4985 privātpersonas.

2. 2021. gada 15. maijā norisinājās Starptautiskās Ģimenes dienas tiešsaistes pasākums, kurā piedalījās vairāk nekā 70 individuālie dalībnieki un ģimenes. Pasākuma tiešraidī noskatījās vairāki tūkstoši skatītāju, jo tā tika translēta sociālajos tīklos un TV kanālā “TV24Rīga”.

3. 2021. gada 26. – 30. aprīlī pētījumu aģentūra “Factum Interactive” veica Latvijas iedzīvotāju sabiedriskās domas interaktīvu aptauju, uzdodot šādu jautājumu: “*Ģimenes jēdzienu arvien biežāk mēdz attiecināt arī uz kopā dzīvojošiem viena dzimuma partneriem. Vai, ņemot vērā šo tendenci, Satversmē būtu jānostiprina papildu aizsardzība un atbalsts tradicionālai jeb dabiskai ģimenei, kuras pamatu veido māte (sieviete) un tēvs (vīrietis)?*”. Aptaujas rezultāti parāda, ka 56% respondentu atbildējuši apstiprinoši ar “Jā”, 37% atbildēja “Nē”, 7% ar “Grūti pateikt” (sk.: <https://reitingi.factum.lv/sabdoma/?fbclid=IwAR2UgXR6tcleiNwMvzzVJJ0zJhytQuhOdoZUYCuI29m9qKu3mY5aFOFHxo>). Tātad – Latvijas iedzīvotāju vairākums principā atbalsta minētos Satversmes 110. panta grozījumus.

4. Sabiedrības līdzdalības rezultāti izriet no likuma “Par tautas nobalsošanu, likumu ierosināšanu un Eiropas pilsoņu iniciatīvu” 1. panta 4. punkta, 11. panta pirmās un otrās daļas, 22. un 23. panta, 27. un 28. panta.